

WAARNEMINGENVERSLAG 2006

DAGVLINDERS, NACHTVLINDERS EN LIBELLEN

**EIS-Nederland, De Vlinderstichting
en de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie**

Waarnemingenverslag 2006 (dagvlinders, nachtvlinders en libellen)

Het waarnemingenverslag van 2006 is dunner dan afgelopen jaren gebruikelijk is geweest. Dit komt niet doordat er minder gezien is. In tegendeel zelfs, afgelopen jaar zijn er weer zeer veel waarnemingen van vlinders en libellen aangeleverd. De reden voor het dunner verslag is dat een groot deel van de verspreidingskaartjes op internet te vinden is. In het papieren waarnemingenverslag wordt voortaan alleen een aantal soorten behandeld die het opmerkelijk goed of slecht doen en daarom extra aandacht verdienen.

Internet

De meest recente verspreidingskaarten van libellen en dagvlinders zijn voortaan via internet te vinden. Op de internetsites van EIS en van De Vlinderstichting zijn pdf's te vinden met kaartjes van alle libellen en vlinders (www.naturalis.nl/eis en www.vlinderstichting.nl). Daarnaast zijn deze kaartjes binnenkort ook te vinden via het soortenregister (www.nederlandsesoorten.nl) en die van de vlinders op vlindernet (www.vlindernet.nl). Op deze laatste internetsite staan ook de verspreidingskaarten van de nachtvlinders en is veel andere informatie over vlinders te vinden. Het soortenregister is afgelopen jaar geopend en bevat een lijst van alle in Nederland aangetroffen dieren en planten. Op het moment wordt door Naturalis veel energie gestoken in het verder aanvullen van deze internetsite met foto's en verspreidingskaartjes van zoveel mogelijk dier- en plantensoorten. Het bestand van de sprinkhanen was niet op tijd gereed voor dit verslag maar binnenkort worden de nieuwste kaarten via het soortenregister beschikbaar gemaakt.

Ecogrid

Op het moment wordt er hard gewerkt om voortaan alle informatie over flora en fauna via internet te ontsluiten. Dit project met de naam Ecogrid wordt uitgevoerd door de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) in samenwerking met Universiteit van Amsterdam. Doel is om voortaan alle gegevens centraal op één punt beschikbaar te maken. Iedereen kan dan op internet een actueel kaartje van de verspreiding van een soort opzoeken en alle vrijwilligers krijgen toegang tot hun eigen waarnemingen. Overheden en bedrijven krijgen de mogelijkheid om een abonnement op de gegevens te nemen. Met de opbrengsten daarvan betalen de leden van de VOFF het onderhoud aan de bestanden en acties voor een betere bescherming van bedreigde soorten. Naar verwachting zal dit omvangrijke project een groot deel van 2007 in beslag nemen.

Bescherming

Afgelopen jaar hebben EIS-Nederland en De Vlinderstichting weer veel activiteiten uitgevoerd voor het behoud van de Nederlandse insectenfauna.

Een soort die in 2005 extra aandacht heeft gekregen is de tot de Veluwe beperkte kleine heivlinder. De in de jaren 1990 ingezette negatieve trend lijkt nog niet gestopt: afgelopen jaar werden slechts enkele vlinders gezien. Samen met de betrokken beheerders zijn maatregelen geformuleerd om voldoende geschikt leefgebied te behouden. Voor de speerwaterjuffer is een soortbeschermingsplan opgesteld voor de provincie Noord-Brabant. In de provincie bevinden zich nog enkele belangrijke populaties. In opdracht van de provincie Noord-Brabant is in 2005 eveneens het project 'Bescherming gewone bronlibel in Noord-Brabant uitgevoerd'. Hiervoor werd een beschermingsplan en gebiedsvisie t.b.v. de populatie op de Esperloop (Bakel) gemaakt en werd onderzoek uitgevoerd naar overige geschikte beekjes in het stroomgebied van Maas en Aa en de Dommel, inclusief de populatie bij natuurgebied De Plateaux. Daarnaast werd een excursie en een informatieavond gehouden en een informatiefolder over de bronlibel uitgebracht. Gestimuleerd door het succes van de Blauwe Brigade voor het gentiaanblauwtje in Overijssel is afgelopen jaar hard gewerkt aan het opzetten van dergelijke 'brigades' in een aantal andere provincies. Samen met Natuurbalans heeft EIS-Nederland een soortbeschermingsplan voor de moerasprinkhaan en de zomprinkhaan voor de provincie Gelderland gemaakt. Daarnaast staat een beschermingsplan voor het vliegend hert in Limburg op het punt van uitkomen. In opdracht van de provincie Zuid-Holland werd de roodrandzandbij onderzocht. Deze soort is in Nederland sterk achteruitgegaan en is bijna geheel beperkt tot de Biesbosch. Veldwerk wees uit dat de soort daar op veel dijken nog behoorlijk talrijk voorkomt.

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL)

Bijna tien jaar na de oprichting is het duidelijk dat de NVL een groot succes is geworden. De vereniging heeft meer dan 400 leden en geeft een goed gevulde nieuwsbrief en een leuk tijdschrift uit. Dat de vereniging een bloeiend bestaan heeft blijkt wel uit de libellenstudiedag van afgelopen maart die door meer dan honderd leden bezocht werd. Dit jaar worden van het tijdschrift Brachytron vier nummers in plaats van twee uitgebracht. Een extra reden om je nu aan te melden als lid.

DAGVLINDERS

Jaap Bouwman (*De Vlinderstichting*)

In zijn algemeenheid was 2006 geen goed vlinderjaar. Met name de zuidelijke trekvlinders schitterden afgelopen jaar door afwezigheid. Neem bijvoorbeeld een soort als de distelvlinder waar in 2003 meer dan 10.000 meldingen van binnenkwamen, terwijl er afgelopen jaar nog geen 200 waarnemingen werden ingestuurd. Maar ook voor een aantal zeldzamere soorten was het in 2005 aan de magere kant en met sommige soorten gaat het ronduit slecht. Het belangrijkste nieuws betreffende de dagvlinders voor het komende jaar is natuurlijk de langverwachte atlas. Het belooft een bijzonder kleurrijk en fraai boek te worden. Naar verwachting zal de officiële presentatie van de atlas begin september plaatsvinden.

Kleine heivlinder *Hipparchia statilinus*

Het afgelopen jaar is er extra aandacht geweest voor de situatie van de kleine heivlinder in Nederland. Deze kenmerkende soort van zandverstuivingen en droge heideterreinen is momenteel nog uitsluitend te vinden op de Veluwe. In opdracht van de provincie Gelderland heeft De Vlinderstichting de huidige verspreiding van de soort en de eventueel aanwezige knelpunten in kaart gebracht. We wisten natuurlijk al langer dat het niet goed ging met deze soort in Nederland maar toch was er hoop dat de soort op een aantal plaatsen nog in redelijke aantallen aanwezig zou zijn. Dit bleek echter niet het geval. Zo werden in totaal nog geen vijftig kleine heivlinders gezien, waarvan ongeveer dertig op het Kootwijkerzand. Dit is de enige locatie waar de soort nog in redelijke aantallen vliegt. De situatie is echter veel slechter op de Planken Wambuis (1), De Hoge Veluwe (1), De Zanding (0) en de Harskamp (2). De afgelopen jaren is er onder andere op de Planken Wambuis en het Kootwijkerzand druk gewerkt aan het realiseren van meer geschikt leefgebied. De komende jaren zullen eveneens maatregelen worden uitgevoerd op De Zanding en in het Nationaal Park De Hoge Veluwe. De toekomst zal uitwijzen of we nog op tijd zijn om deze soort te redden voor Nederland of dat de kleine heivlinder in navolging van de duinpieper de volgende soort van zandverstuivingen is die het veld moet ruimen.

Grote weerschijnvlinder *Apatura iris*

De grote weerschijnvlinder is één van de fraaiste en ook één van

de meest verborgen levende Nederlandse dagvlinders. Een ervaring met deze grote, blauw weerschijnende (mannetjes) soort is een onvergetelijke ervaring. Afgaand op het kaartje lijkt het niet eens zo'n vreselijk schaarse soort. Maar als je vervolgens gaat kijken hoe vaak er meerdere dieren tegelijk gezien worden dan wordt het beeld toch wat minder rooskleurig. Ondanks dat deze soort een opvallende verschijning is valt het niet mee om hem te zien te krijgen. De vlinders bevinden zich vaak in de boomkroon en komen slechts sporadisch naar beneden. De vlinders drinken geen nectar maar zijn bijvoorbeeld wel drinkend op vochtige bosgrond aan te treffen. De meeste kans om deze soort te zien maakt u door te gaan zoeken in vochtige bossen in Twente, de Achterhoek en Noord-Brabant.

Bruine eikenpage *Satyrus ilicis*

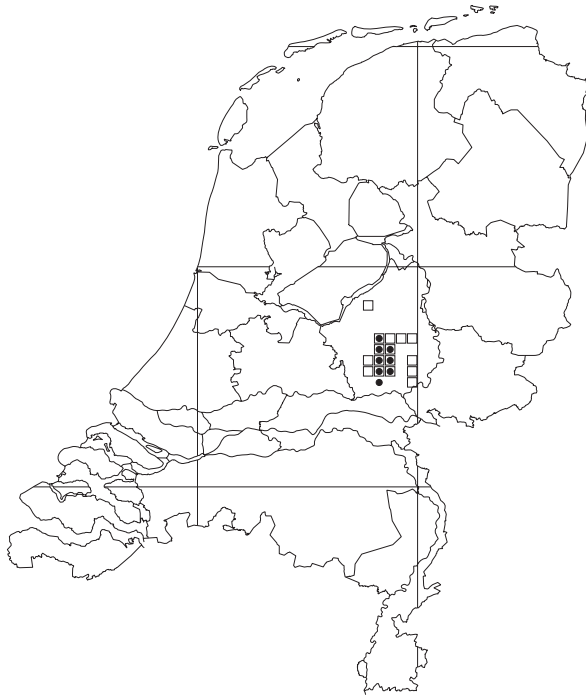
De bruine eikenpage is een zorgenkindje onder de Nederlandse dagvlinders. Het gaat natuurlijk met veel meer Nederlandse dagvlinders slecht maar wat de achteruitgang van de bruine eikenpage bijzonder maakt is dat het eigenlijk onopgemerkt gebeurt. De soort gaat langzaam maar zeker achteruit en de achteruitgang valt vaak pas op als de soort al verdwenen is. De soort is dikwijls moeilijk te vinden doordat deze in lage dichtheden voorkomt.

In tegenstelling tot de eikenpage legt de bruine eikenpage zijn eitjes uitsluitend op kleine eikjes. Woont u op de zandgronden en zijn er eikenhakhoutbosjes, kapvlaktes of andere plaatsen aanwezig met kleine eikjes dan loont het zeker de moeite om in juli te gaan zoeken naar deze prachtige soort.

Kleine parelmoervlinder *Issoria lathonia*

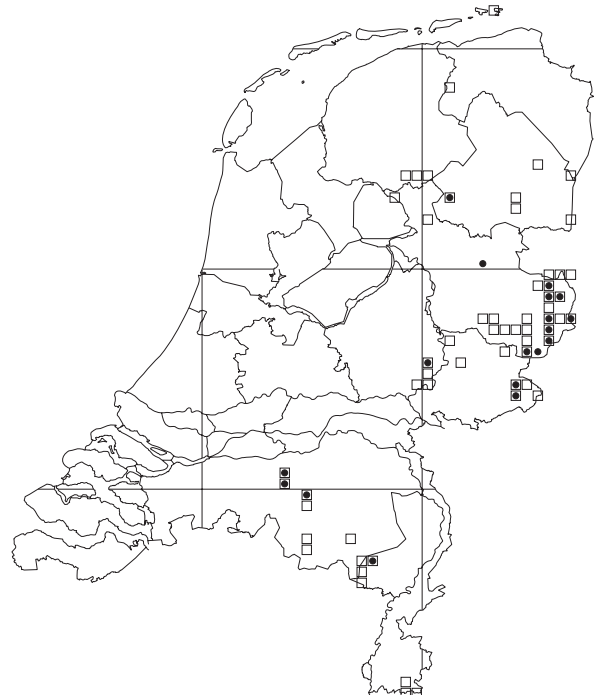
We kennen de kleine parelmoervlinder in Nederland met name van de duinen en daar ligt nog steeds het zwaartepunt van zijn verspreiding. Maar op het kaartje is duidelijk te zien dat de soort ook regelmatig in het binnenland wordt gezien. De laatste jaren lijkt de soort steeds vaker in staat om zich (tijdelijk) daar te vestigen. Dit betreft dan vaak akkers of schrale graslanden met viooltjes. Het is afwachten of de soort zich ook voor een langere periode weet te vestigen op de binnenlandse locaties.

kleine heivlinder
Hipparchia statilinus

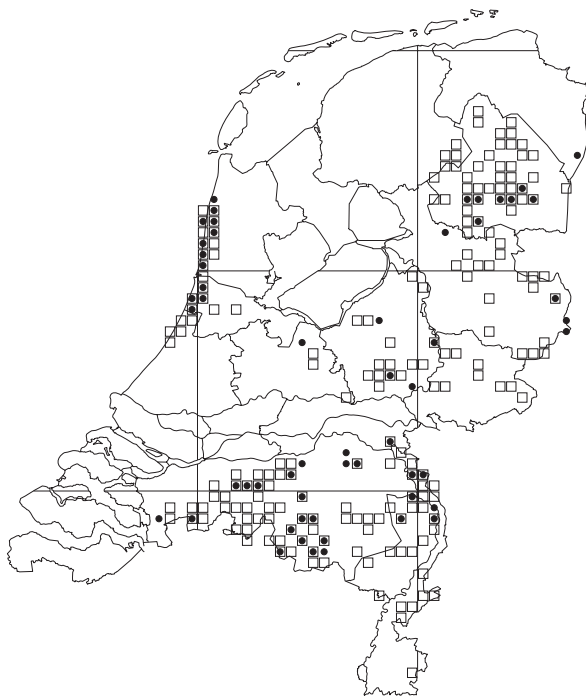
□ 1990-2000 (16 hokken)
● ≥2001 (8 hokken)

grote weerschijnvlinder
Apatura iris

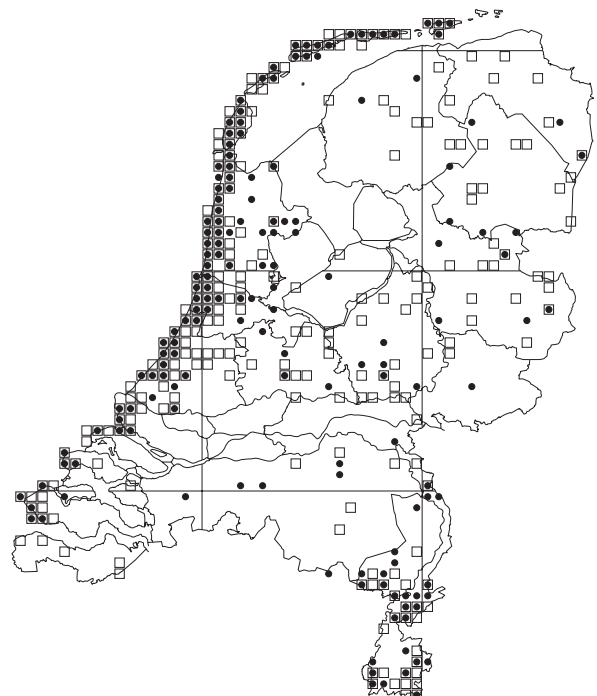
□ 1990-2000 (60 hokken)
● ≥2001 (18 hokken)

bruine eikenpage
Satyrus ilicis

□ 1990-2000 (197 hokken)
● ≥2001 (55 hokken)

kleine parelmoervlinder
Issoria lathonia

□ 1990-2000 (259 hokken)
● ≥2001 (162 hokken)

NACHTVLINDERS

Dick Groenendijk (De Vlinderstichting), met dank aan Willem Ellis en Rob de Vos (Werkgroep VlinderFaunistiek van EIS-Nederland)

Dat nachtvinders meer en meer in de belangstelling komen te staan, zal inmiddels maar weinig mensen zijn ontgaan. In 2005 is er behoorlijk veel aandacht voor nachtvinders geweest. Eén van de evenementen was de Nationale NachtvinderNacht op 1 juli 2005 en dit evenement krijgt op zaterdag 23 september 2006 een vervolg (schrijf het nu in de agenda en check regelmatig www.vlinderstichting.nl/nachtvindernacht!). In 2006 zal ook een volledig aan de Nederlandse situatie aangepaste veldgids voor nachtvinders uitkomen. Hopelijk zal dit het kijken naar nachtvinders verder stimuleren. Bijgaand worden een aantal kaartjes gepresenteerd van een paar soorten nachtvinders waar wat mee aan de hand lijkt te zijn. Deze voorbeelden illustreren hoe belangrijk het blijft om jaarlijks waarnemingen door te geven!

Spaanse vlag *Euplagia quadripunctaria*

De spaanse vlag lijkt bezig met een uitbreiding. De soort wordt op steeds meer plaatsen in het zuiden van Limburg gezien. Er zijn ook twee meldingen uit Zeeland. De meest waarschijnlijke interpretatie is dat het hier om per ongeluk getransporteerde dieren gaat. Hoe het ook zij, de spaanse vlag is een soort om op te letten en doordat de soort wettelijk beschermd is via de Habitatrichtlijn, is er ook volop belangstelling voor.

Teunisbloempijlstaart *Proserpinus proserpina*

Een andere soort die vermeld wordt op de Habitatrichtlijn is de teunisbloempijlstaart. Het is lange tijd onduidelijk geweest of deze soort in Nederland populaties heeft. In de afgelopen 10 jaar

is de soort in 13 uurhokken in Limburg waargenomen en zijn er van twee locaties buiten Limburg (Veenendaal en Alphen aan den Rijn) meldingen. Het merendeel van de meldingen bestaat uit rupsen maar er worden af en toe ook imago's waargenomen. Hoewel de soort niet jaarlijks wordt waargenomen, is het zo langzamerhand wel duidelijk dat de soort tot de inheemse fauna gerekend moet worden.

Satijnvlinder *Leucoma salicis*

Een soort waar veel vraagtekens aan kleven is de satijnvlinder. Vroeger een relatief algemene soort die ook nu nog steeds verspreid over het hele land voorkomt. De soort vliegt vooral in juni en juli. Van deze soort is bekend dat er grote schommelingen in aantallen zijn tussen de diverse jaren. Er lijkt sprake te zijn van een vierjarige cyclus. Maar het vreemde is nu, dat de afgelopen tien jaar nauwelijks satijnvlinders worden waargenomen. Is de soort aan het verdwijnen, of is de recente afwezigheid toch een onderdeel van normale fluctuaties? Een soort dus om in de gaten te houden.

Ringelrups *Malacosoma neustria*

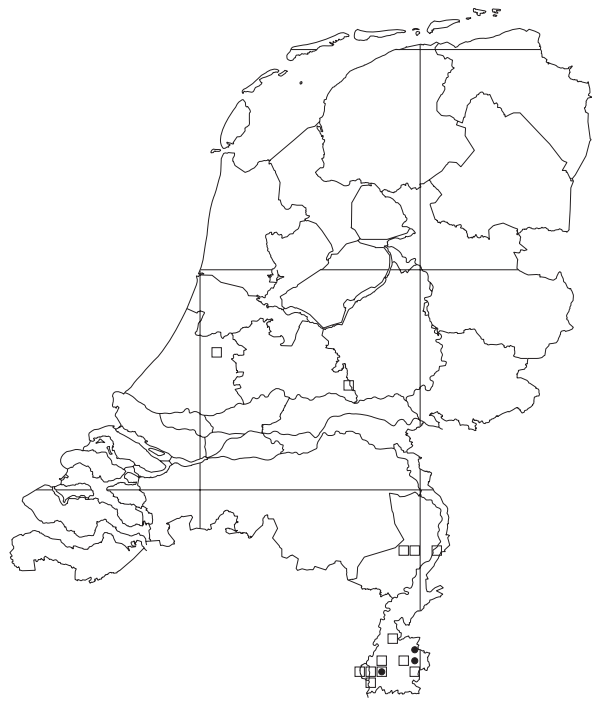
Wie kent niet de grote aantallen rupsen van de ringelrups die vroeger vrijwel overal gevonden konden worden? Tegenwoordig lijkt deze soort een stuk zeldzamer. De soort is sterk afgenomen en heeft alleen op de Waddeneilanden en in de oostelijke helft van land nog belangrijke kernen. De oorzaken zijn niet bekend, maar opvallend is het wel.

spaanse vlag
Euplagia quadripunctaria

□ 1990-2000 (9 hokken)
● ≥2001 (16 hokken)

teunisbloempijlstaart
Proserpinus proserpina

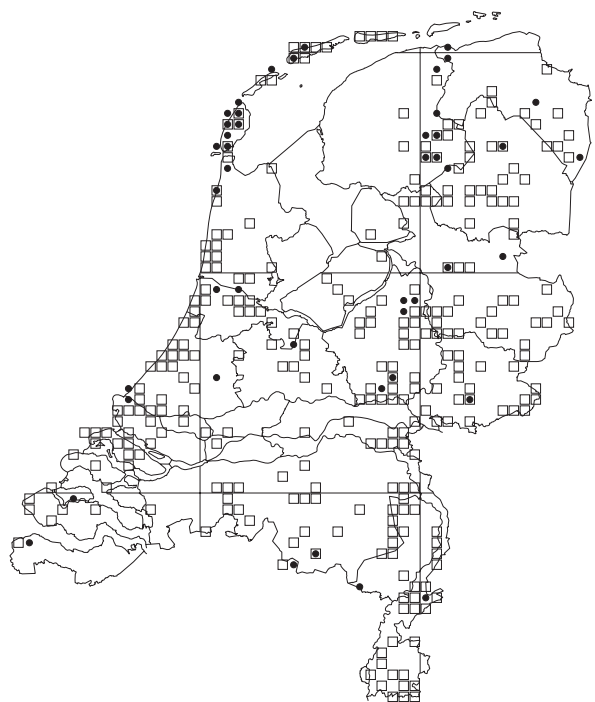
□ 1990-2000 (13 hokken)
● ≥2001 (3 hokken)

satijnvlinder
Leucoma salicis

□ 1990-2000 (187 hokken)
● ≥2001 (14 hokken)

ringelrups
Malacosoma neustria

□ 1990-2000 (294 hokken)
● ≥2001 (45 hokken)

LIBELLEN

Vincent Kalkman (EIS-Nederland) & Dick Groenendijk (De Vlinderstichting)

Inleiding

Het vorige jaarverslag begon met de mededeling dat 2004 een jaar was zonder echte klappers. In 2005 werd in Zuidoost-Friesland daarentegen één van de leukste vondsten van de afgelopen jaren gedaan: de verdwenen gewaande oostelijke witsnuitlibel *Leucorrhinia albifrons*. Komend jaar zal gekeken worden of de soort op meer plekken in Friesland te vinden is. Daarnaast waren er in 2005 genoeg andere bijzondere waarnemingen: de eerste zekere voortplanting van de zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis*, een grote populatie van de gevlekte glanslibel *Somatochlora flavomaculata* in Friesland en de steeds verder noordelijk oprukkende vuurlibel *Crocothemis erythraea*.

Waar zijn we met zijn allen geweest?

De eerste kaart van de volgende bladzijde laat zien waar afgelopen vijf jaren naar libellen is gekeken. Sommige gebieden zijn minder interessant voor libellen en worden dan ook zelden bezocht. Daarom is het extra belangrijk om waarnemingen gedaan in dit soort gebieden wel te noteren, ook al gaat het alleen maar om een paardenbijter of een lantaarntje.

Speerwaterjuffer *Coenagrion hastulatum*

De speerwaterjuffer is één van de weinige Nederlandse libellen die achteruit gaan. Het blijft daarom zaak om de soort goed te volgen. Dus breng even een bezoekje aan de populatie bij je in de buurt. Als je de soort nog nooit hebt gezien dan moet je zeker een keer een populatie opzoeken. Het is een mooie soort die eigenlijk altijd in mooie biotopen voorkomt: ideaal voor een dagtrip in eind mei en juni.

Hoogveenglanslibel *Somatochlora arctica*

De hoogveenglanslibel komt in Nederland maar op vijf locaties voor. Het gaat om twee locaties in Gelderland, eentje in Noord-Brabant, eentje in Limburg en de in 2005 nieuw ontdekte locatie

in Overijssel. De hoogveenglanslibel plant zich voort in gebieden die op het oog nauwelijks geschikt zijn voor libellen. De larven leven in kleine veenputjes waar zoveel veenmos in groeit dat er weinig open water zichtbaar is. Logisch dat er in dergelijke gebieden maar weinig andere libellen voorkomen en dat er dus ook maar weinig naar libellen wordt gekeken. Daar komt nog eens bij dat als je de libellenatlas uit de boekenkast trekt, de hoofdvliegtijd van de soort eigenlijk te laat wordt aangegeven. In de libellenatlas wordt half juli tot half augustus als hoofdvliegtijd genoemd, terwijl uit recent onderzoek inmiddels wel duidelijk is dat juni de maand is om de soort te zoeken. Kortom, er valt rond deze soort nog wel het nodige te ontdekken. Ga in juni met mooi weer op zoek naar locaties met hoogveenvorming, veel beschutting van bomen en weinig open water en wellicht vind je een nieuwe populatie van deze bijzondere soort. Kansrijke gebieden zijn bijvoorbeeld de Breukberg (Limburg) en allerlei kleine plekken in de Brabantse Kempen. Ook gebieden in de oostrand van de Achterhoek en Twente zijn het onderzoeken waard (denk aan het Haaksbergerveen of het Aamsveen). Het kan ook geen kwaad om de blik eens helemaal te verruimen en op zoek te gaan in Drenthe of Oost-Groningen en zo een nieuwe provinciesoort te ontdekken.

Bandheidlibel *Sympetrum pedemontanum*

De opmars van de bandheidlibel in Overijssel en aangrenzende provincies zet steeds verder door. Opmerkelijk genoeg lijkt de vooruitgang in Noord-Brabant veel minder vlot te verlopen. Deze soort wordt tegenwoordig vooral aangetroffen bij sloten, vaarten en weteringen met langzaam stromend water. Het is de moeite waard om even een aantekening te maken als je ergens een mogelijk geschikte plek tegenkomt zodat je de plek in de vliegtijd van de soort (augustus en september) opnieuw kan bezoeken.

Figuur 1. Kilometerhokken met waarnemingen uit de periode 2001-2005.

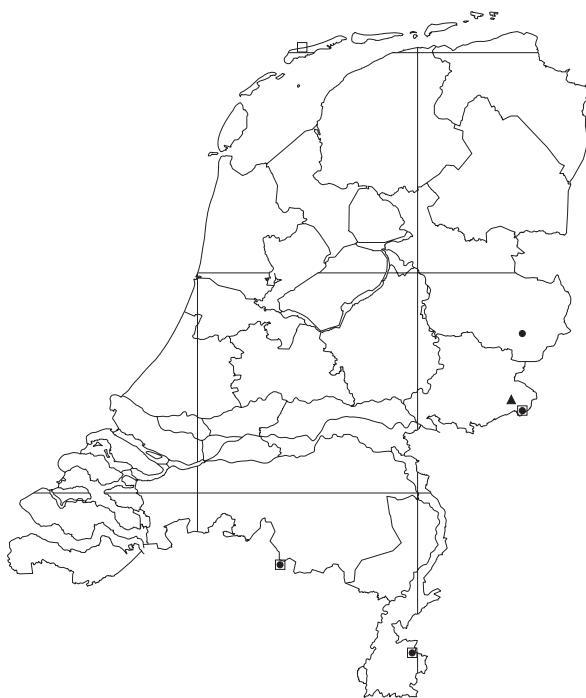

speerwaterjuffer
Coenagrion hastulatum

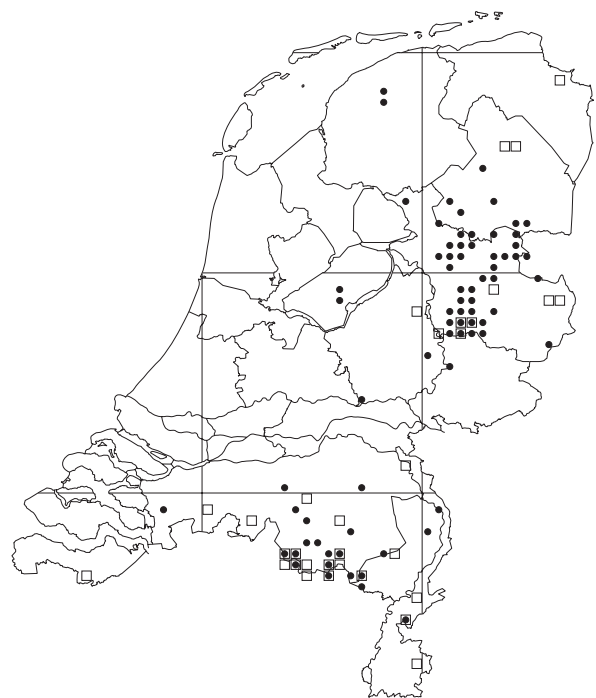
□ 1990-2000 (14 hokken)
● ≥2001 (14 hokken)

hoogveenglanslibel
Somatochlora arctica

▲ nog te beoordelen (1 hok)
□ 1990-2000 (4 hokken)
● ≥2001 (4 hokken)

bandheidlibel
Sympetrum pedemontanum

□ 1990-2000 (32 hokken)
● ≥2001 (74 hokken)

Gegevens inleveren?

Het aanvullen van de landelijke databanken is van groot belang voor het op peil houden van onze kennis over de verspreiding en voor- of achteruitgang van de verschillende soorten. Daarnaast is het onmogelijk om zonder recente verspreidingsinformatie gericht actie te ondernemen voor behoud van onze fauna. Formulieren of informatie over het inleveren van vlinder- en libellengegevens kunnen worden verkregen door contact op te nemen met De Vlinderstichting. Voor informatie over het inleveren van waarnemingen van sprinkhanen kunt u contact opnemen met EIS-Nederland. Tevens kunt u daar informatie krijgen over inventarisatieprojecten van andere groepen (o.a. bijen, zweefvliegen en mollusken).

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie

De in 1997 opgerichte NVL is afgelopen jaren van groot belang geweest voor de studie van Nederlands libellen. Naast de uitgave van het tijdschrift *Brachytron* en de NVL-nieuwsbrief verzorgt de vereniging ook elk jaar de libellenstudiedag en meerdere excursies. Daarnaast wordt er een libellenmailing verzorgd waardoor de mensen nu veel sneller op de hoogte zijn van leuke waarnemingen of invasies. De vereniging heeft op het moment meer dan 400 leden. Informatie over het lidmaatschap (14 euro per jaar) kan verkregen worden bij onderstaand adres.

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie
p/a René Manger
Stoepveldsingel 55,
9403 SM Assen
e-mail rmanger@wxs.nl

De Vlinderstichting

De Vlinderstichting is een natuurbeschermingsorganisatie die zich sterk maakt voor het behoud en herstel van vlinders en libellen in Nederland en Europa. Dit gebeurt door gericht onderzoek en het geven van adviezen. Bij de inventarisatie- en monitoringsprojecten wordt De Vlinderstichting geholpen door zo'n 1500 vrijwilligers. Vaak werkt De Vlinderstichting samen met of in opdracht van anderen, zoals bijvoorbeeld de provinciale landschappen en het ministerie van LNV. De Vlinderstichting beheert het landelijke vlinderbestand en samen met EIS-Nederland en de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie het landelijke libellenbestand. Vlinders vliegen niet alleen in natuurgebieden, maar ook in bermen, parken, plantsoenen en tuinen. Ook dicht bij huis zet De Vlinderstichting zich daarom in voor verbetering van natuurkwaliteit, door middel van voorlichting en educatieve projecten.

De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen
telefoon 0317-467346
e-mail info@vlinderstichting.nl
www.vlinderstichting.nl

European Invertebrate Survey (EIS) – Nederland

EIS-Nederland zet zich in voor een toename van de kennis over en een betere bescherming van insecten en andere ongewervelden. Een belangrijk middel hierbij is het beschikbaar maken van kennis over verspreiding, ecologie en beheer. Hiervoor wordt samengewerkt met een vijftigtal werkgroepen. Elk van deze werkgroepen is gericht op een specifieke diergroep variërend van sprinkhanen tot pissebedden. Veel van de informatie verzameld door deze werkgroepen wordt gepubliceerd in de mede door EIS uitgegeven boekenserie 'Nederlandse Fauna' en het tijdschrift 'Nederlandse Faunistische Mededelingen'. Afgelopen jaren heeft EIS-Nederland haar kennis actief ingezet voor een betere bescherming van ongewervelde dieren. Zo zijn beschermingsplannen, beheeradviezen en de Rode Lijsten van libellen, sprinkhanen, mollusken en bijen opgesteld.

EIS-Nederland
Nationaal Natuurhistorisch Museum – Naturalis
Postbus 9517
2300 RA Leiden
telefoon 071-5687670
e-mail eis@naturalis.nnm.nl
www.naturalis.nl/eis

Colofon

Mei 2006. Uitgegeven door EIS-Nederland, De Vlinderstichting en de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie

ISSN 1871-8191